

Newsletter **YESDC**

Young Energy Specialists and Development Cooperation

November 2003

Thema-avond offshore windenergie

Waarom drommen meer dan 30 mensen op een woensdagavond samen in een zaaltje dat voor hoogstens 20 mensen bedoeld is? Niet voor de koffie of de koekjes, maar om te luisteren naar experts en vooral vragen te stellen over een van de meest veelbelovende duurzame energiebronnen voor Nederland: offshore windenergie.

door Heleen de Coninck en Henk-Jan Kooijman

In tegenstelling tot een eerdere door YES-DC georganiseerde avond, waarbij het vooral ging over wat de techniek gedurende de afgelopen jaren aan ontwikkelingen had doorgemaakt, ging deze avond over de praktijk, zowel voor beleidsmakers als voor projectontwikkelaars. Want er is inmiddels sprake van een praktijksituatie, al zijn er nog veel kinderziektes op het gebied van regelgeving te overwinnen.

In Denemarken is na Horns Rev vorig jaar deze zomer een tweede groot offshore windpark gebouwd, "Nysted". Met 72 turbines van 2,3 megawatt is dit nu het grootste windpark op zee in Nederland, Duitsland, Groot-Brittannië, en België liggen vele plannen. Vanaf volgend jaar wordt met de uitvoering daarvan begonnen. Manuel de Noord van ECN Windenergie geeft aan dat er in Europa wel voor bijna 25 gigawatt aan offshore windenergie-plannen bestaan in de hoofden van projectontwikkelaars. Vooral Duitsland plant een enorm aantal, zowel in de Noord- als in de Oostzee. Hoeveel

plannen er bestaan, lijkt vooral te liggen aan het beleid van de respectievelijke landen. Duitsland heeft voorkeurszones voor windenergie aangewezen, en hanteert een zeer open inschrijvingssysteem, waar particuliere aandeelhouders zelf een aandeel in zowel de haalbaarheidsstudie als in het park zelf kunnen kopen. Dit verklaart wellicht het grote aantal plannen. In het Verenigd Koninkrijk zijn er 3 tenderrondes gepland, waarin consortia kunnen aanbieden. De tweede ronde is net dicht. De gebieden waar de parken kunnen komen zijn kroongebieden, dus eigendom van de Britse koninklijke familie, die ter beschikking worden gesteld aan projectontwikkelaars die de tender winnen. In Denemarken ligt al sinds 1998 een strak planbeleid voor offshore windenergie. Na de recente regeringswissel zijn die plannen echter grotendeels in de koelkast gezet.

Een subsidie van 500% geef je niet zomaar

Michel Verhagen, verantwoordelijk voor het duurzame energiebeleid op het Ministerie van Economische Zaken, legt uit wat het Nederlandse beleid voor offshore wind is. De voorlopige doelstelling is om in 2020 zes gigawatt aan offshore windvermogen te hebben staan. Aan onshore wind rekent men met slechts 1,5 gigawatt. Bij onshore treden er eerder verzadigingseffecten op, die de kansen van offshore weer vergroten. Nederland heeft een elektriciteitsproductiesubsidie, de nieuwe MEP-regeling (Milieukwaliteit Elektriciteitsproductie), waarin vanaf volgend jaar ook het belastingvoordeel op groene stroom, de REB, in zal worden opgenomen. Het tarief loopt dan op tot 9,7 ct/kWh. Dit is een enorm bedrag, zeker als je bedenkt dat de prijs voor elektriciteit slechts 2 tot 3 ct/kWh is. Een subsidie van 500% geef je niet zomaar. Het ministerie van Economische Zaken dus zet sterk in op offshore windenergie om de EU-doelstellingen van 20% duurzame elektriciteit in 2020 te halen. Voor Nederland zal bij realisatie van de doelstellingen voor windenergie het percentage windstroom ruim 12% zijn in 2020.

lees verder →

De Dutch Offshore Wind Energy Converter (DOWEC) turbine (rotordiameter 92 m, vermogen 2.75 MW) op het ECN Windturbine Testveld Wieringermeer (EWTW). Foto: Manuel de Noord

Inhoud

Thema-avond offshore windenergie	1
Inhoud	1
Even voorstellen: nieuw bestuurslid	2
Houdini on the road	3
Transitiemanagement	4
Van het bestuur	5
Adaptatie en klimaatverandering	6
Listige Zaken	7
Leden DC in het buitenland	7
Colofon	8
Van de redactie	8
Activiteitenoverzicht	8

In juli dit jaar is overgestapt op een concessiestelsel voor de toekenning van offshore windenergie-initiatieven op de Noordzee. De wettelijke regeling hiervan kan op z'n vroegst in de zomer van 2004 worden afgerond. Michel Verhagen lichtte een tipje van de sluier op dat mede op aangeven van de marktsector waarschijnlijk zal worden besloten tot die tijd ook geen interimbeleid te voeren voor de toekenning van concessies. Dit om verwarring te voorkomen.

Twee offshore windparken staan in Nederland in de planning om gebouwd te worden in 2005. Het officiële demonstratieproject, het Near-Shore Windpark (NSW) binnen de 12 mijlszone bij Egmond aan Zee, zal 99 MW aan vermogen hebben en wordt ontwikkeld door een consortium van Nuon en Shell, NoordzeeWind. NoordzeeWind heeft een tender gewonnen om, toen nog, 100 MW met 1,5 MW windturbines neer te zetten. Volgend voorjaar wordt de bouwvergunning verwacht. Een ander park (Q7, genoemd naar het kwadrant op de Noordzee waar het park komt) komt net buiten de 12 mijlszone voor de kust van IJmuiden. Hiervan is projectontwikkelaar E-connection de trekker. Het park zal bestaan uit 60 turbines van 2 MW. Een interdepartementale werkgroep probeert de weg voor de projecten te effenen door het beleid van de ministeries van LNV, VROM, V&W en EZ te harmoniseren. Het is niet de bedoeling dat Rijkswaterstaat (dat onder Verkeer & Waterstaat valt) dwarsligt met vergunningsverlening terwijl EZ zojuist enorm veel moeite heeft gestopt in het realiseren van een bepaald plan. Verschillende werkte-reinen hebben nu eenmaal verschillende belangen, die elkaar niet zelden in de weg zitten. Het leven van een beleidsmaker gaat niet over rozen!

Het korte termijn succes van offshore windenergie zal er volgens Manuel vooral van afhangen of de duurzame energiedoelstellingen van de EU ook verplichtingen worden. Voor Jaap Olthoff, projectmanager van het NSW bij Egmond namens Nuon, hangt het nu even van hele andere dingen af. Ging het leven van een beleidsmaker al niet over rozen, het is nog een feest vergeleken bij dat van een projectontwikkelaar. Zijn project, het neerzetten van 36 turbines van 2,75 MW elk, heeft al behoorlijke averij opgelopen, en niet door het ontbreken van een verplichting. Hij ondervindt aan den lijve wat tegengestelde belangen binnen dezelfde overheid voor gevolgen kunnen hebben. Nog afgezien van jaarlijks wisselend beleid voor duurzame energie, wat er in september 2002 slecht uitzag voor het windpark maar in 2003 weer wat aantrok, heeft hij last van afhankelijkheden van gecompliceerde vergunningstrajecten en veranderende omstandigheden. Juist omdat het een demonstratieproject is, het eerste in zijn soort in Nederland, lopen de ontwikkelaars tegen veel zaken aan waar geen gezond denkend mens aan zou denken. Hierdoor is volgens Jaap bij aanvang van de bouw van het park, in 2004, al 10 miljoen euro uitgegeven.

Bij iedere verandering in het ontwerp van het windpark moet een nieuwe Milieueffectrapportage worden gemaakt: alle gegevens opnieuw doorrekenen. Zo is de tender bij EZ gewonnen met 1,5 MW turbines. Uiteindelijk wordt het neergezet met 2,75 MW turbines. Dit geeft kwaadwillenden (bijvoorbeeld vissers) ingangen om de vergunningsverlening aan te vechten (wat

ook gebeurd is, zonder gevolgen), maar het houdt ook in dat de afstand tussen de turbines dan dus groter kan zijn. In het nieuwe ontwerp van het windpark was de afstand tussen de turbines dus meer dan 1000 meter, omdat dat allerlei nadelige zogeeffecten voorkomt. Dat bleek echter gevolgen te hebben voor de vergunningsverlening, want vanaf 1000 meter tussenafstand moeten de molens als afzonderlijke parken worden behandeld - voor iedere molen een vergunning, een MER, en ga zo maar door. Noodgedwongen is dus toch de afstand verlaagd naar 700 meter. Ook het elektriciteitstransport naar land is een probleem. Drie 34 kV kabels zullen worden gelegd naar het land, waar een trafostation de stroom aan het net zal leveren. Voor dit trafostation loopt een vergunning bij het Hoogheemraadschap. Echter, dit Hoogheemraadschap bleek fusieplannen te hebben met een ander Hoogheemraadschap, die samen de grond wilden verkopen aan de Provincie. Uiteindelijk is die verkoop niet doorgegaan (de Provincie wilde niet), maar dit soort dingen kan een project serieus in de problemen brengen.

Michel Verhagen gaf aan dat de overheid hard werkt aan het stroomlijnen van de procedures en dat het subsidiebeleid al aanzienlijk vereenvoudigd is. Boodschap was dat als de overheid voldoende eenduidigheid betracht en zich blijvend committeert aan de stimulering van offshore windenergie de realisatie van de vele plannen slechts een kwestie van tijd is. Voorlopig geldt nog, "al doende leert men", en daarmee zijn we in Europa nu hard bezig, qua techniek en qua regelgeving.

Even voorstellen: nieuw bestuurslid

Mijn naam is Elke van Thuijl, ik ben 25 jaar en woon in Utrecht. Ik heb in augustus de functie van penningmeester in het YES-DC bestuur en de coördinatie van de ontwikkeling van de website overgenomen van Karlijn Arkesteijn. Sinds mei 2002 werk ik bij ECN Beleidsstudies in Amsterdam, in de groep New & Renewable Energy. Ik werk aan een breed scala aan onderwerpen, vooral op het gebied van duurzame energiebeleid in Nederland en Europa. Momenteel houd ik me vooral bezig met biobrandstoffen in de transportsector en de ontwikkeling van visies op de toekomstige (duurzame) energievoorziening. Voor ik bij ECN terecht kwam, heb ik Techniek & Maatschappij gestudeerd aan de Technische Universiteit Eindhoven, met als specialisaties Energie en Innovatiebeleid. Mijn afstudeerstage heb ik bij ECN Beleidsstudies gedaan en daarna ben ik daar "blijven hangen". Via mijn collega's kwam ik al snel in aanraking met YES-DC en na één bijeenkomst bijgewoond te hebben, ben ik meteen lid geworden. Ik werd daarna ook enthousiast om in het bestuur te gaan en hoefde ook niet lang na te denken toen de vacature van penningmeester ontstond! Ik heb al veel zin in mijn komende periode in het bestuur en hoop jullie vaak tegen te komen bij activiteiten van YES-DC!

<<

Houdini on the road

Toen ik eind februari voor de laatste keer van mijn werk naar huis liep, heb ik mij voorgenomen om alleen nog maar leuke dingen te doen. Een goed voornemen, dat niet altijd meevalt. Zo heb ik vanavond de keuze tussen een mooie avond aan het strand en de Fusion Road Show. Op zoek naar avontuur ga ik naar Utrecht.

door Balthasar Klimbie

Aangekomen bij de Kargadoor word ik verrast door een tafel vol met attributen, die een goochelaar niet onwaardig zijn. Houdini opent de show met het laten zweven van een kleine tol boven een tafel met een verdachte verhoging. Natuurlijk weten wij allemaal dat dat niet kan, maar het is toch verdomd knap gedaan. Gespannen wacht ik op het konijn uit de hoge hoed, maar die act pakt anders uit. Het konijn blijkt namelijk in een plasma te zitten.

De kern van het eerste deel van de show is een presentatie over het fenomeen kernfusie. Wat is het, hoe komt het tot stand en wat is de status van het lopende onderzoek, zijn vragen die achtereenvolgens door Houdini worden beantwoord. De essentie is ooit bedacht door Einstein, met zijn formule $E = mc^2$, oftewel er is een relatie tussen massa en energie. Door bepaalde deeltjes samen te laten smelten, neemt hun gemeenschappelijke massa af, waardoor er energie vrijkomt. Dat is de simpele versie. De werkelijkheid bestaat uit lastige natuurkunde en omdat ik vermoed dat jullie ook geen kaas hebben gegeten van dergelijke fundamenteel onderzoek, zal ik zijn verhaal aan de hand van een analogie uit de doeken doen.

Gespannen wacht ik op het konijn uit de hoge hoed, maar die act pakt anders uit

Het hele verhaal laat zich het makkelijkst vergelijken met de voortplanting van konijnen. Als je het een beetje handig aanpakt begin je met een paar en heb je binnen de kortste keren er veel meer. Het overschot laat zich vervolgens verkopen, net als elektriciteit. Wat heb je nodig voor een goede konijnenfokkerij? Een eerste set, een hok en een fokprogramma. Bij kernfusie worden deuterium (het mannetjeskonijn) en tritium (het vrouwtjeskonijn) samengesmolten tot helium (kindkonijn 1), waarbij een neutron (kindkonijn 2) vrijkomt. Helaas voor de natuurkundigen zijn hun konijnen erg klein en zijn ze minder op seks belust dan de harige beestjes die wij kennen. Vandaar dat het hok en het fokprogramma van goede kwaliteit moeten zijn.

Het konijnenhok bestaat uit een torus. Een torus is de vorm van een binnenband, of een donut. De konijnen rennen hierin op en neer, in de hoop een geschikte partner tegen te komen. Zoals ik al schreef, zijn deze konijnen niet erg opgewonden van zichzelf, ze moeten wat worden opgewarmd (tot 150 miljoen graden). Dit opwarmen gebeurt met een magnetron. Dit apparaat is dan wel niet geschikt om honden mee te drogen, konijnen worden er erg heet van.

We hebben dus hete konijnen, die in hun hok op en neer springen. Het enige dat nog ontbreekt, is het fokprogramma dat richting geeft aan hun driften. De natuurkundigen lossen dit op met een magneetveld. Het

magneetveld zorgt ervoor dat de konijnen niet in aanraking komen met de wanden van het hok, wat alleen maar af zou leiden. En dan fokt het er op los.

Op dit moment is er een konijnenhok (ook wel fusiereactor genoemd) dat groot genoeg is om kortstondig te functioneren. Maar het hok is te klein om er meer konijnen uit te krijgen dan er in gaan. Ze worden nog teveel afgeleid door de wanden van het hok. Vandaar dat er een groter hok moet komen, dit grotere hok moet demonstreren dat een goed werkend fokprogramma haalbaar is. Als de problemen met de wanden van het hok worden opgelost (kippengaas voldoet niet), dan kan deze omstreeks 2012 gaan functioneren.

Wat heb je nodig voor een goede konijnenfokkerij? Een eerste set, een hok en een fokprogramma

Zover voor het eerste deel van de bijeenkomst. Na de pauze volgt een meer maatschappelijke discussie over het nut en de noodzaak van een dergelijke nieuwe energiebron. Het eerste onderwerp daarbij is de vraag of het verstandig is om deze energiebron te presenteren als een schone en schier onuitputtelijke bron van energie. Dit zou immers aanzetten tot onmatige consumptie van energie in plaats van mensen leren om er efficiënter om te gaan. Zoiets als een vegetariër die bang is dat als dit konijnenfokapparaat werkelijk gaat werken, de vleesetende consument nooit over zal stappen op de vegaburgers. Een lastige discussie over verwachtingen, normen en waarden.

Het tweede onderwerp dat wordt aangesneden is de vergelijking met een ander konijn uit de hoge hoed dat eerder door Jip Lenstra werd gepresenteerd, de CO₂ opslag (in konijnenholen uiteraard). Door de fusiedeskundigen wordt deze opslagoptie gezien als een tijdelijke methode om de CO₂ emissies te reduceren. Tegen de tijd dat kernfusie commercieel toepasbaar wordt (over 35 - 70 jaar) kan daarmee worden gestopt. Kernfusie wordt dan één van de gebruikte "energiebronnen" in een mix, net zoals je niet alleen konijnenvlees in de supermarkt vindt. Als laatst onderwerp van de dag wordt het grootste probleem waar de onderzoekers nog mee zitten aangesneden. Hoe zorg je ervoor dat over zo'n lange periode de financiën beschikbaar blijven om aan onderzoek en ontwikkeling te werken. Hier is niet echt een antwoord op, al is de verwachting dat als de beslissing om het grotere hok te bouwen eenmaal is genomen, men toch al weer 15 jaar vooruit kan.

Met de opslag van CO₂ kan gestopt worden tegen de tijd dat kernfusie commercieel toepasbaar wordt

Al met al was het een goede besteding van mijn vrije avond. Het konijn uit de hoge hoed bleek te zijn dat kernfusie al beter werkte dan ik dacht, en misschien toch nog toepasbaar wordt.

De presentatie werd verzorgd door: Marc Tiele Westra, Simon Kuyvenhoven en Marc Beurskens. Voor mensen met minder verstand van konijnen dan van atoomfysica: www.efda.org; www.iter.org; www.jet.efda.org en www.fusion.org.uk <<

Transitiemanagement

Transitions, transitiemanagement: modewoorden en slechts een beleidsgril? Of is er meer aan de hand en ontstaat er een waardevolle belofte om nu eens de lange termijn richtsnoer voor beleid te maken? En beleid meer bottom-up tot stand te laten komen? En hoe zit het met een duurzame transitie? Verslag van een transitiebuzz in Vredenburg...

door Anne Kets

Donderdag 4 september verzamelde zich een groepje YES-DC-ers in een zaal in het vergadercentrum Vredenburg in Utrecht. Het thema van die avond was het Buzz woord in het hedendaagse energiebeleid: transitiemanagement. Wat is het en wat kunnen we ermee, dat was de grote vraag van de avond. Drie sprekers waren uitgenodigd om hun visie op transities te geven waarna de discussie kon losbarsten: Jaap Jelsma (ECN Beleidsstudies en Universiteit Twente), Henk Diepenmaat (Actors procesmanagement en ondernemer slimlight) en Jörg Gigler (Novem).

Jaap Jelsma startte de avond met een academische visie op transities, transitiemanagement en achterliggende theorieën. Een transitie is kort gezegd een ingrijpende herstructurering van een of meerdere kernactiviteiten binnen een samenleving. Zo'n kernactiviteit is bijvoorbeeld de manier waarop we onszelf vervoeren of de manier waarop we energie opwekken en gebruiken. Een transitie omvat meer dan alleen een technologische verandering, niet technologische veranderingen moeten in samenspraak met de technologische veranderingen optreden. Het begrip transities heeft een uitgebreide geschiedenis. Het heeft zijn oorsprong in de evolutionaire economie: technologische en economische veranderingen zijn een evolutionair proces. Een bepaalde technologie of denkwijze is leidend tot er een omslag plaatsvindt (paradigmabegrip van Kuhn).

Op het moment dat er voor een bepaalde technologie of werkwijze gekozen is, is het moeilijk om hier van af te wijken en te kiezen voor een beter systeem

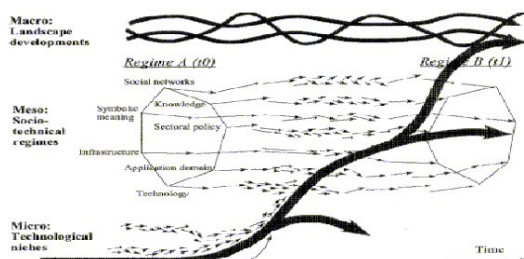
Deze theorieën waren niet in staat twee optredende verschijnselen te verklaren: 1) de beste technologie wint niet altijd en 2) hoe komt zo'n discontinuïteit of omslag tot stand? Latere theorieën, vooral uit de sociaal technologische hoek spelen hierop in. Padafhankelijkheden spelen een belangrijke rol. Op het moment dat er voor een bepaalde technologie of werkwijze gekozen is, is het moeilijk om hier van af te wijken en te kiezen voor een beter systeem. Het QWERTY toetsenbord is hier een goed voorbeeld van. Over de manier waarop discontinuïteiten tot stand komen is nog veel onbekend. Historische analyses laten zien dat een technologie gebruik maakt van optredende bredere gebeurtenissen en mogelijkheden. Een technologie kan gaten vullen die de oude technologie laat vallen en aan aanhaken bij ontwikkelingen in de markt. Jaap besluit zijn praatje met drie kritische opmerkingen: (1) het begrip transitie is vrijwel volledig gebaseerd op historische cases, (2) de transities in het verleden zijn niet gepland, het is vaak

niet duidelijk waar de richting achter de verandering vandaan kwam en (3) het regimebegrip beschrijft de huidige situatie maar analyseert deze niet. Jaap haakt bij dit laatste punt nog even aan bij de theorie van systeem innovaties van Hughes. Hughes gaat in zijn werk over systeeminnovaties (Networks of power) wel in op de rol van specifieke geografische marktomstandigheden en de rol van ondernemers bij het tot stand komen van een systeem innovatie.

Op het moment dat een probleem complex is en meerdere actoren beïnvloedt zou er sprake moeten zijn van een multi actor proces

Het tweede praatje van de avond was van Henk Diepenmaat. Zijn bijdrage ging dieper in op de rol van actoren bij veranderingsprocessen. Afhankelijk van het soort probleem, is een andere aanpak noodzakelijk. Op het moment dat een probleem complex is en meerdere actoren beïnvloedt (zoals bijvoorbeeld de problemen van de huidige energievoorziening), zou er sprake moeten zijn van een multi actor proces. De beweegredenen van actoren kunnen onderzocht worden met behulp van een PAIR matrix. Door de positie van een actor en mogelijkheden naast elkaar te zetten kan gekeken worden waarom actoren bepaalde stappen wel of niet ondernemen. Het is opvallend dat burgers/consumenten nauwelijks betrokken zijn bij de energietransitie. Dit terwijl consumenten wel een belangrijke rol zouden spelen bij de Quest naar duurzaamheid. Er zijn verschillende mechanismen die tot verandering kunnen leiden: policy push (voorbeeld: duurzaamheid), market push (mobiele telefoon) en consumer pull. Bij dit laatste mechanisme spelen consumenten de hoofdrol. Op het moment dat "de overheid" (voor zover als de overheid als één actor gezien kan worden) dit laatste mechanisme wil inzetten moet ze de verschillende actoren waaronder bedrijven en consumenten op verschillende manieren motiveren. Ze moet daarbij inspelen op de verschillende beweegredenen van de verschillende actor groepen. Als afsluiting van zijn presentatie licht Henk, nu in de rol van ondernemer, dit laatste nog even toe door aan te geven hoe bepaalde groepen actoren gemotiveerd kunnen worden tot het kopen en verkopen van een energiebesparend product: de spaarlamp.

De laatste inbreng van deze avond kwam van Jörg Gigler. Jörg is procesbegeleider bij Novem en in die rol sterk betrokken bij de werkgroep biomassa transitie.

Het figuur dat veel gebruikt wordt bij het beschrijven van transities, met de drie niveaus (niche, regime en landschap) en mogelijke samenhang tussen de niveau's. Bron: Geels en Kemp, 2000

Zijn praatje gaf een duidelijke en eerlijke visie over proces achter het vormen van het biomassa-eindbeeld en de verschillende padbeelden. Om niet alleen in de bus “op weg naar het Zuiden” te zitten heeft het ministerie van Economische Zaken vijf trajecten in gang gezet: het traject transitie biomassa, de nieuw gas, Duurzaam Rijnmond, modernisering energieketens (MEK) en beleidsvernieuwing. Voor alle trajecten moet er een visie en een streefbeeld opgesteld worden (“waar willen we heen?”), moeten er transitiepaden opgesteld worden (“hoe zouden we er kunnen komen?”) en moeten er experimenten bedacht en uitgevoerd worden.

Het biomassa transitieproces is een druk proces dat op hoge snelheid doorraast. De werkgroep biomassatransitie is nu enthousiast bezig met het opstellen van de padbeelden. Enkele maanden terug was er nog geen visie en nu moeten de padbeelden er in december liggen. Iedereen is erg enthousiast, het proces schiet op (veel voortgang) en veel technologieën komen aan bod. Wel zijn er nog wat negatievere punten: de industrie is maar beperkt bij het proces betrokken, het proces heeft een technologische insteek in plaats van een insteek die uitgaat van systeem innovatie, enkele paden lijken incompleet te zijn, het begrip “duurzaamheid” is nog maar weinig uitgewerkt en er wordt nog maar weinig nagedacht over de rol van de overheid. Dat er maar weinig bedrijven (industrie) betrokken zijn is volgens Jörg te verklaren. Bedrijven rekenen immers met korte terugverdientijden. Daarom is het mogelijk dat bedrijven in de experimenteerfase beter bij het proces betrokken raken.

Hoe moet er gekozen worden tussen transitiepaden? Een moeilijke keuze die op zeer korte termijn gemaakt moet worden

Een belangrijk punt bij het proces is hoe er gekozen moet worden tussen de transitiepaden. Deze keuze is moeilijk en moet op zeer korte termijn gemaakt worden. De criteria zijn er, maar er is nog veel discussie over mogelijk, en eventuele weegfactoren zijn nog niet bekend. Het is ook nog niet duidelijk waar “we” verstandig aan doen. Als voorbeeld: sommige paden lijken in Nederland geen toekomst te hebben maar kunnen wel heel belangrijk zijn voor de voorbereiding van Nederland op andere biomassa toepassingen. Kies je zo'n pad of kies je voor een ander pad? Het is niet mogelijk om alle bloemen te laten bloeien...

Na de praatjes barstte de discussie los. Deze discussie was vooral gefocust op het level playing field: de wettelijke verplichting de marktomstandigheden voor alle bedrijven zo gelijk mogelijk te maken. Het beginsel van een level playing field lijkt het beter betrekken van actoren tegen te gaan. De Nederlandse overheid kan vanwege het level playing field principe bedrijven die werken aan duurzame producten niet verder ondersteunen omdat het anders een concurrentievervalsend effect heeft. De zaal vroeg zich af in hoeverre het voor de energietransitie noodzakelijk was het level playing field toch wat schuin te zetten. <<

Van het bestuur

Beste leden,

Een hete zomer is voorbijgegaan, en niet alleen het klimaat leek veranderd. In het YES-DC bestuur hebben zich ook heel wat veranderingen voorgedaan, wat er overigens wel weer op wijst dat de YES leden allerm minst stil willen zitten, en dat die drang om te gaan pionieren er wel degelijk is.

We zijn onze penningmeester kwijtgeraakt! Karlijn heeft na lang wikken en wegen besloten de grote stap te maken om het in YES-kringen zeer bekende PV distributienetwerk van Jeroen van der Linden over te nemen, en is begin augustus naar Dar-es-Salaam vertrokken. Een groot verlies voor de vereniging, want Karlijn is met haar nimmer aflatend enthousiasme een bindende factor in het bestuur en in de vereniging gebleken. Af en toe krijgen we een berichtje van haar, waaruit blijkt het allemaal op rolletjes loopt bij Umejua en dat ze inmiddels in een zelf uitgezochte Toyota-jeep rondscheurt. We missen haar echter erg en wensen haar veel succes in Tanzania!

Omdat een penningmeester een onmisbare figuur is in een vereniging, zijn we snel op zoek gegaan naar een vervanger. Die hebben we gelukkig gevonden: Elke van Thuijl is inmiddels met veel enthousiasme aan de gang gegaan, en heeft zowel de financiën als de website-zaken van Karlijn overgenomen. Ze stelt zich elders in deze nieuwsbrief voor. Ik wil haar van harte welkom heten en haar bedanken voor haar bereidheid om het van Karlijn over te nemen.

Zo midden in het jaar beginnen we aan onze doelstellingen voor het einde van het jaar te denken. Ten eerste is daar de enquête die jullie allemaal hebben ontvangen. Hierbij nogmaals de oproep om hem even in te vullen en op te sturen! Ten tweede lijkt er nu echt resultaat geboekt te worden met een nieuwe website van YES-DC. Er is een nieuw logo ontworpen, het design van de website is zo goed als klaar en er wordt gewerkt aan het invullen van de pagina's. Het plan is om het nieuwe uiterlijk van YES bij de novemberactiviteit te lanceren, dus houd je mailbox in de gaten!

Daarnaast moeten we alweer gaan nadenken over de bestuurswissel. Die wordt, net als vorig jaar, een paar maanden vervroegd, om hem gelijk met het financieel jaar te laten lopen. Zo half januari kunnen jullie dus al op een ledenboek en een Algemene Leden Vergadering rekenen. We zullen het dan combineren met een frisse nieuwjaarsborrel. Aangezien het erop lijkt dat er veel versterking nodig is in het nieuwe bestuur, hierbij alvast een oproep om het even te laten weten als je belangstelling hebt om in het nieuwe bestuur te gaan. We zijn op zoek naar nieuwe en actieve mensen, dus laat je horen!

Veel veranderingen dus, zowel in het uiterlijk van de vereniging als in het “innerlijk”. Maar tussen de bedrijven door blijven we activiteiten organiseren die jullie hopelijk aanspreken. Tot ziens bij de volgende!

Groeten, namens het YES-DC bestuur,

Heleen de Coninck

Lezing over adaptatie en klimaatverandering in ontwikkelingslanden

Donderdag 25 september, 19:30 uur in de De Kargadoor, Utrecht. Sprekers: Heleen de Coninck (YES-DC, inleiding op onderwerp), Madeleen Helmer (Rode Kruis) en Jan Verhagen (Plant Research International).

door Marcel van der Maal

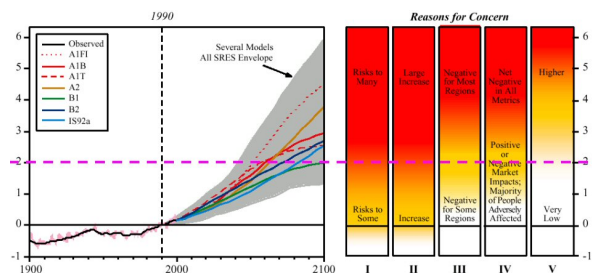
Eerst begon Heleen de Coninck met een korte inleiding op het onderwerp klimaatadaptatie. Ze liet met behulp van een grafiek zien wat de gevolgen van het menselijk handelen tot gevolg zullen hebben: een stijging van de temperatuur van 1°C tot 6°C tussen 2000 en 2100 is waarschijnlijk. De gevolgen daarvan voor de bevolking en economie zullen groot zijn. Om daarop te anticiperen zijn twee aanpakken mogelijk:

- Mitigatie, het beperken van broeikasgas uitstoot door allerlei maatregelen (energie-efficiëntie, CO₂ opslag, etc.), en
- Adaptatie, het aanpassen aan de gevolgen van klimaatverandering.

Momenteel verdient mitigatie het overgrote deel van de aandacht, maar dat begint langzaam te veranderen. Er komt meer aandacht voor adaptatie, ook vanuit de arme landen. Heleen gaf tenslotte enkele voorbeelden van klimaatproblemen en adaptatiestrategieën:

- Verandering groeigeschiktheid van landbouwgebied: adaptatie door het gebruik van waarschuwingssystemen, opzetten van irrigatie systemen
- Grotere kans op stormen: adaptatie door het gebruik van waarschuwingssystemen
- elektriciteitsvoorziening door minder regenval: adaptatie door diversificatie van elektriciteitsbronnen

Madeleen Helmer begon ook met de grafiek van het IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change) die Heleen al eerder had laten zien; een temperatuurstijging van 1°C tot 6°C tussen 2000 en 2100.

Deze figuur geeft de mogelijke gevolgen aan voor verschillende temperatuurstijgingen zoals ze door het Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) in het Derde Assessment Report (2001) zijn geprojecteerd. In het rechter plaatje staat I voor "Risks to unique and threatened systems", II voor "Risks from Extreme Climate Events", III voor "Distribution of Impacts", IV voor "Aggregate Impacts", en V voor "Risks from future large-scale discontinuities".

Vervolgens liet ze zien dat er nu al een duidelijke toename is in weergelateerde rampen, die vooral ontwikkelingslanden treffen. Dat beeld ontstaat nu steeds duidelijker, een van de redenen dat het Rode Kruis er aandacht aan schenkt. Deze organisatie is bezig zich te oriënteren op klimaateffecten. De organisatie is goed in het helpen, niet in het beschermen van mensen. Meer aandacht voor het beschermen is noodzakelijk, aangezien de rampenstudies tot zorgen baren.

Klimaat verandering heeft impact op de temperatuur, de neerslag en het zeeniveau. Verandering in het klimaat heeft gevolgen voor de gezondheid, landbouw, oerwoud, schoon water voorraad, kustgebieden en natuurlijke soorten. In ontwikkelingslanden bijvoorbeeld beïnvloedt de klimaatsverandering de verspreiding van ziekten. De *poor man's disease* malaria zal zeer waarschijnlijk veel meer verspreid optreden door klimaatverandering.

Madeleen gaf aan dat in beginsel gedacht werd dat rijke en arme landen gelijk getroffen zouden worden door natuurrampen veroorzaakt door klimaatveranderingen. Maar dat blijkt niet te gelden. De ontwikkelingslanden zijn kwetsbaarder omdat:

- Ontwikkelingslanden dicht bij de tolerantiegrens voor veranderingen van temperatuur en neerslag liggen; de economische structuur gevoeliger is voor veranderingen omdat een groter aantal mensen in de agrarische sector werkt; de kuststreken in tropische gebieden kwetsbaar zijn en tenslotte het slechte voedingspatroon en gebrekkige gezondheidszorg in ontwikkelingslanden.
- De capaciteit van ontwikkelingslanden om te reageren op klimaatveranderingen kleiner is. Vier factoren spelen daarbij een rol: beperkte beschikbaarheid van technologische middelen, onvoldoende institutionele capaciteit, gebrekkig onderwijs en tenslotte beperkte financiële capaciteit.

Rijke landen zijn al bezig met adaptatie, bijvoorbeeld door het creëren van overloopgebieden voor rivieren of door het creëren van budgetten om straks maatregelen te kunnen treffen.

Madeleen sloot haar presentatie af door aan te geven wat momenteel een groot probleem is: klimaatverandering wordt primair gezien als een milieuprobleem. De leidende actoren zijn de milieu-instituten, milieu NGO's en bepaalde groepen wetenschappers. Het gevolg is een sterke nadruk op het terugdringen van broeikasgassen en het energiebeleid. In dat spel zijn een aantal actoren afwezig, zoals ministeries, medische organisaties en ontwikkelingsorganisaties. Bij ontwikkelingsorganisaties, bijvoorbeeld, staat klimaatverandering nauwelijks op de agenda. Het gevolg is dat een visie op adaptatie nauwelijks ontwikkeld wordt, terwijl er zeker in arme landen aandacht moet komen voor de gevolgen van klimaatverandering.

Jan Verhagen begon zijn presentatie met de uitspraak dat in een vroegtijdig stadium van de aanpak van klimaatverandering een strategie van adaptatie niet mogelijk was. De nadruk moest eerst liggen op mitigatie van de gevolgen en niet op adaptatie.

Vervolgens werden de problemen van klimaatverandering geschetst. De verandering van het klimaat zal:

- leiden tot extra problemen voor de voedselproductie, deze dient te verdubbelen om de groeiende wereldbevolking van eten te voorzien;
- leiden tot een reductie van de landbouwproductiviteit;
- de beschikbaarheid van (schoon) water verminderen;
- leiden tot problemen in het management van oerwouden terwijl de vraag naar hout, een belangrijke energiebron in ontwikkelingslanden, de komende 50 jaar zal verdubbelen; en
- een negatief effect hebben op vele ecologische systemen.

Een bijkomend probleem met klimaatveranderingen is de “coping range”. Binnen bepaalde grenzen gaat het goed, als de veranderingen te groot zijn, kunnen extreem natte of droge klimaattoestanden ontstaan.

De problemen die voortkomen uit klimaatveranderingen zijn groot. Er zijn (gelukkig ook) ideeën ontwikkeld om te anticiperen op deze problemen, waarvan enkele al toegepast worden. Enkele voorbeelden die hij noemde zijn: in een landbouwgebied proberen de effecten te beperken door slechts bepaalde gewassen te planten. Een andere, reeds bestaande, wijze was het via de radio informeren van boeren in Mali over de juiste periode om te zaaien. Een derde methode is het voedsel aanpassen, ofwel door een high tech oplossing ofwel door het toepassen van planten in andere klimatologische gebieden.

Bij de aanpak van de klimaatproblematiek is het belangrijk om in eerste instantie uit te gaan van de prioriteiten in ontwikkeling en armoedebestrijding en niet van klimaatverandering. Het is de kunst om in het beleid in ontwikkelingslanden ook de lange termijn klimaatveranderingen mee te nemen. Dat geldt uiteraard ook voor de ontwikkelde landen.

Na de presentaties volgde nog een discussie tussen sprekers en (kleine) groep toehoorders. Daarbij kwamen een aantal interessante inzichten naar voren, waarvan ik er vier wil noemen. Mitigatie is ten eerste een recht-toe-recht-aan aanpak, adaptatie heeft duizenden gezichten. Het is moeilijker aan te pakken. Het is een aanpak waarbij het risico beperkt wordt; de oorzaken echter niet. Ten tweede, noodhulp en duurzame ontwikkeling zijn gescheiden werelden. Er is meer dialoog nodig tussen deze werelden om tot een gezamenlijke aanpak te komen. Ten derde, er dient een brug tussen de impacts en adaptatie werkgroep van het IPCC en de adaptatiegemeenschap geslagen te worden. Bij de IPCC werkgroep is te weinig oog voor de adaptatiestrategieën in klimaatverandering. Ten vierde: is klimaatverandering een kosten-baten analyse (wat kost het nu om maatregelen te nemen, wat levert het op in de toekomst?) of zou het beter als een risico analyse gezien kunnen worden? Momenteel is het nog te veel een kosten-baten analyse. Een ander perspectief zou wellicht helpen.

De vraag die bij mij bleef hangen en die ik ook maar gesteld heb: waarom krijgt klimaatverandering niet meer publieke aandacht terwijl het een steeds groter probleem wordt? De mitigatie van aandacht voor klimaatproblemen zal mijns inziens niet helpen en een vroegtijdige adaptatie van het doembeeld van een Nederland-onder-de-zeespiegel ook niet. <<

Listige Zaken

Bloemlezing uit drie maanden YES-DisCussion-list

door **Hugo Burger**

Zomertijd op de list. Dat bleek uit de berichten over onbereikbaarheid wegens vakantiedrang, met dank aan Paulien van der Hoeven. Altijd grappig, die auto-replies. Maar misschien ook wel uit het bericht van de nieuwe baan van Jan Willem van der Ven. De zomermaanden lijken mij althans een prima tijd voor een verhuizing overzees. Dat bleek ook uit de vele (Zuid) Afrikaanse vacatures die over de list gingen. In ieder geval proficiat Jan Willem, en YES met een waardevol contact bij de EBRD. EBRD associeert met globalisering, maar Jan Willem had het waarschijnlijk te druk om een bijdrage te leveren aan een globaliseringsfestival. Ik weet niet of andere leden hier nog op gereageerd hebben, maar ik kan mij voorstellen dat zij hun creativiteit laten borrelen voor ons eigen festival der festivals: de DEO dag. In ieder geval niet voor de Vondelparkborrel. Waaruit maar blijkt dat de enige YES-borrel een Kerstborrel is. Overigens heeft de Afrika-connectie deze zonnige maanden ook daadwerkelijk een menselijke invulling gekregen: YES-er Dennis Bours is naar Angola vertrokken voor Artsen Zonder Grenzen. Meer over Dennis vind je elders in deze Nieuwsbrief. Erg hete zomermaanden waren ook aanleiding voor de VVM om er een symposium aan te wijden. Dat er nog mensen twijfelen aan de menselijke verantwoordelijkheid hiervoor bleek uit enkele links die Bas Greiner postte. Ik betrap mijzelf altijd op wat tegenzin als ik stuit op “Lombokiaanse” stukken over de nuttelosheid van windenergie. Visielozen! <<

Leden DC in het buitenland

De redactie is benieuwd naar leden die zich inzetten voor energie- en/of ontwikkelingsprojecten in het buitenland. In onze zoektocht stuitten we op Dennis Bours. Onlangs nog afstuderend in Brazilië, nu actief voor Artsen Zonder Grenzen in Angola. Zijn verslag van een indrukwekkende eerste maand.

door **Dennis Bours**

Na mijn afstuderen voor Free Energy Europe in het Centrale Amazonegebied van Brazilië ben ik voor *Médecins Sans Frontières* (MSF) in Angola beland. Ik heb ITOK – Internationale Technische Ontwikkelingskunde – gestudeerd en speelde al langer met het idee om de techniek even te laten voor wat het is en me wat meer op de ontwikkelingskant te gaan richten. MSF leek me een plezierige organisatie om voor te werken, omdat ze niet gebonden zijn aan een overheid en vaak in gebieden gaan werken waar andere INGO’s liever nog niet naar toe gaan. Nu was Angola niet echt mijn eerste keus; een land dat 30 jaar oorlog heeft gekend, vol met landmijnen ligt en waar over kinderen jonger dan 2 niet gesproken wordt, omdat ze toch waarschijnlijk dood gaan. Maar ja, je leert Portugees in Brazilië en dat blijken ze dan ook in Angola te spreken.

Ik zit momenteel een maand in M’Banza Congo, de “hoofdstad” van de noordelijke provincie Zaire. Een

stadje van 20.000 inwoners, een paar verharde wegen, kinderen die fietsen op de runway, Afrikaanse drums en gezangen en veel, heel veel rood stof. Vanuit hier coördineren we ons werk in de (nog) meer afgelegen gebieden. Het meeste werk vindt plaats in Kuimba, een grensdorp met de Congo, waar we samen met de overheid in een lokaal ziekenhuis werken. Veel Angolezen die voor de oorlog zijn gevlucht beginnen nu terug te keren en dat heeft zijn impact op de gezondheidssituatie in de grensgebieden. Mijn werk bestaat eigenlijk uit ongeveer alles wat met logistiek te maken heeft: bestellingen, voorraden, administratie, voertuigen, rehabilitatie van gebouwen, energievoorziening, telecommunicatie en natuurlijk mensen. We hebben een prima team van nationale staf, wat maakt dat die hele brok werk best goed te doen is.

Ik heb op voorhand met een aantal mensen gesproken die dit werk al hebben gedaan en twee dingen kwamen altijd terug; je moet prioriteiten kunnen stellen en je moet niet te gedetailleerd willen plannen en werken. Ik ben er pas een maand, maar ik kan nu al beamen dat dit helemaal waar is. Het was wel even wennen dat je dit werk voor een medische organisatie doet. Voordat ik vertrok stond ik meer stil bij de inhoudelijke taken die ik zou hebben binnen het team. Ik had er niet zo bij stil gestaan dat ik als logisticus ook echt in contact zou komen met patiënten – hoe naïef. De tweede dag in M'Banza hadden we direct een “kiss”; twee auto's die elkaar halverwege ontmoeten om doodzieke patiënten te transferren. Het kind haalde het ziekenhuis, maar overleed die nacht. Het is dus een medische organisatie en energievoorziening is maar een klein onderdeel van mijn werk, maar wel een belangrijk onderdeel. Energievoorziening zorgt voor onze veiligheid. Met een eigen generator in M'Banza, zonnepanelen in Kuimba en UPS systemen worden onze Codan radio's, de laptops en de satelliettelefoon aan de praat gehouden. Het is erg belangrijk, vanwege de mijnen en de slechte wegen, dat je goed contact houdt met de auto's op de weg. En het zorgt ervoor dat ik contact kan houden met de mensen thuis in Nederland. “Romantisch” bij het licht van een BP zonnelamp een stukje typen voor de YES-DC nieuwsbrief.

Vanuit M'Banza Congo iedereen een goede gezondheid gewenst! <<

Colofon

YES-DC (Young Energy Specialists and Development Cooperation) is een vereniging waar zo'n 140 jonge mensen met minder dan vijf jaar werkervaring in het veld van energie en ontwikkelingsvraagstukken bijeenkomen. Voor meer informatie surf naar <http://www.yes-dc.org> of mail naar info@yes-dc.org.

De Newsletter wordt gemaakt door: Hugo Burger, Marcel van der Maal, Nienke Stam en Luuk Beurskens. Bijdragen van leden zijn van harte welkom, stuur ze naar info@yes-dc.org.

Opmaak van deze Newsletter met behulp van de *public domain* software L^AT_EX (voor informatie zie <http://www.tug.org>), lettertype *Computer Modern* (te downloaden op <http://www.ams.org/tex>).

Van de redactie

Soms kan het vreemd lopen. Alhoewel een hot topic, had ik zelf niet gedacht dat de avond over offshore wind zoveel bezoekers zou trekken. Het zal wel aan de goede sprekers hebben gelegen. Daarentegen werd een nieuw onderwerp als adaptatie (aan klimaatverandering) veel minder goed bezocht. Misschien wel iets te nieuw? Niet zo nieuw is deze nieuwsbrief. We hadden hem liever een maandje eerder het licht laten zien. Maar ach, soms kan het vreemd lopen. De redactie kan er van meespreken en wenst daarom eenieder in vreemde tijden veel houvast toe. En bovenal veel leesplezier! De volgende NB staat gepland voor januari 2004.

Namens de redactie,
Hugo Burger

Activiteitenoverzicht november 2003 – februari 2004

Donderdag 27 november: Discussieavond energie en ontwikkeling Tijdens de WSSD in Johannesburg heeft de Nederlands overheid kwantitatieve toezeggingen gedaan voor rurale elektrificatie in ontwikkelingslanden. Maar hoe kun je precies bijhouden hoeveel huishoudens je toegang geeft tot energie? Tijdens deze discussieavond komen onder andere de DGIS “*call voor business plans*” en mogelijkheden of organisatiestructuren met betrekking tot Output Based Aid aan de orde. *Locatie: Kargadoor, Utrecht. Zaal open vanaf 19 uur*

Vrijdag 12 december: kerstborrel - duurzaam ondernemen Om het jaar toepasselijk en toch feestelijk af te sluiten is er dit jaar weer de kerstborrel en wel op 12 december in *The Florin* te Utrecht. Dit keer heeft de kerstborrels al thema duurzaam ondernemen. Vorig jaar was de kerstborrel zeer geslaagd en we hopen dan ook dat er dit keer weer veel leden op komen dagen om het jaar feestelijk en toch inhoudelijk af te sluiten. Een nadere aankondiging volgt nog.

Woensdag 21 januari 2004: Algemene Ledenvergadering en nieuwjaarsborrel Vorig jaar is besloten om de ALV voortaan in januari te houden, zodat een nieuw bestuur voortaan met een afgerond financieel jaar kan beginnen. Dit keer zal de ALV tevens met een nieuwjaarsborrel gecombineerd worden; speciaal voor de leden die niet aanwezig kunnen zijn bij de kerstborrel. Tijdens de ALV wordt tevens een nieuw bestuur gekozen. Heb je interesse of een jaar deel te nemen aan het YES-DC-bestuur? Meld je dan aan bij of informeer bij een van de huidige bestuursleden.

Locatie: Kargadoor, Utrecht

Vrijdag 6 februari 2004: Excursie naar de windturbine in Zoetermeer Altijd al eens de hoogste windturbine (totale hoogte 120 m) van Nederland willen beklimmen en genieten van het prachtige uitzicht? Ga dan mee op de excursie naar de windturbine van Siemens op vrijdag 6 februari om 14 uur. Maximaal kunnen 16 mensen mee en daarom dien je je vooraf aan te melden bij Elke (vanthuijl@ecn.nl). <<